

Bevezetés

„Mit mozgat meg bennünk a zene, nehéz megmondani; annyi bizonyos, hogy olyan mélységes területet érint meg, melybe maga az örület sem képes behatolni.”

(Emil Michel Cioran: *De l'inconvénient d'être né.*
Gallimard, Paris, 1973.)

Az Imágó Budapest jelen száma zene és pszichoanalízis kapcsolatának különböző vetületeit járja körül – a számunk nyitó tanulmányát jegyző Stuart Federnek, a terület egyik meghatározó alakjának parafrázisát idézve „a titokzatos ugrást a zenéből a lelki életbe”. Bár e művészeti forma speciális tulajdonságokkal és szabályokkal bír, éppen „esszenciálisan formai jellege” teszi lehetővé, hogy a zene pszichológiai, pszichoanalitikus megközelítése általános (művészet)pszichológiai tanulságokhoz is vezethessen, a forma tanulmányozása a mű és alkotójának pszichéje közti összefüggésekre világíthat rá.

Mindazonáltal a művészetpszichológián belül is viszonylag kevés zenei tárgyú kutatás és publikáció született, részben azért, mert e speciális tudások együttes jelenléte ritkán áll rendelkezésre megfelelő fokon. A fontosabb kötetek és folyóiratcikkek között meg kell említeni a Psychoanalytic Explorations in Music Feder és munkatársai által szerkesztett két kötetét (1990, 1992), valamint az American Imago 2007/1-es tematikus számát.

Zene és pszichoanalízis viszonya legalább három irányból közelíthető meg. Egyrészt konkrét zeneszerzők életművének vagy egyes műveknek a pszichoanalitikus értelmezése felől; másrészt pszichoanalitikusok zenéhez való viszonyát vagy zenei tárgyú munkáit vizsgálva saját elméletük fényében; végül a zenei nyelvet felépítő különböző elemeknek (ritmus, hang, harmónia, stb.) pszichoanalitikus keretben való értelmezésével, illetve a zenei kifejezés/befogadás pszichoanalitikus vonatkozásainak feltárása révén (ez persze átfedésben lehet az első iránnyal).

Jelen szám írásai között mindegyikre találunk példát, beépítve a zeneelmélet, a zenetörténet, illetve a pszichoanalízis és az idegtudomány eredményeit.

Stuart Feder elméleti-módszertani tanulmánya három alapelvet azonosít a pszichoanalízis művészetre történő alkalmazásában, ezen belül a zenei szimbólumok és a személyiség összekapcsolásában (túldetermináltság, eltolás és végtelen ábrázolhatóság), s ehhez Schubert egyik zongoradarabját használja esettanulmányként.

Nathan Roth pszichiáter annak jár utána neurológiai nézőpontból, miért idegenkedett Freud a zenétől. Úgy véli, Freudnál a reflex epilepszia egy ritka esetét, a muzikogén epilepsziát azonosíthatjuk, s ez magyarázatként szolgálhat egyes nehezen értelmezhető reakcióira.

A szerb pszichoanalitikus, Aleksandar Dimitrijević tanulmányának első része párhuzamot von Freud zenére irányuló attitűdjé és a belső hanghoz, az „óceáni érzéshez”, a preödipális, „anyai” nyelvhez – s mindezzel összefüggésben az áttételhez – fűződő ambivalens viszonya között. A dolgozat második fele hasonló párhuzamokra mutat rá Heinz Kohut zenéhez való értő, pozitív viszonya és szelfpszichológiája között. A zene Kohut-féle pszichoanalitikus megközelítése Dimitrijević szerint előrevetítette és befolyásolta klinikai- és fejlődéseméletének kialakulását. A zenehallgatás Kohut elméletében regresszió egy korai énállapottra; „a zene sajátos helye a szelf és a külvilág közötti térben található”. Kohut él a zene klinikai alkalmazásának lehetőségeivel is, ami a beszéd „zenéjére” való empátikus figyelmet is magában foglalja.

Horgász Csaba Mosonyi Dezső orvos és zenekritikus elfeledett zenelélektani munkáját ismerteti neurobiológiai és pszichoanalitikus keretben. Írása második fele az elméletet is illusztráló esettanulmány: élettörténeti, tárgykapcsolati analógiákra mutat rá néhány korai Bartók-mű motívumainak elemzésével.

Az Archívum rovatban egy tanulmányt és egy könyvrészletet közlünk, melyek részben hasonló teoretikus apparátusra támaszkodnak (a freudi pszichoanalízisre, illetve Pfeiffernél az akkori biológia, Mosonyinál pedig a korabeli idegtudomány és a kulturális antropológia felfogására). Pfeiffer Zsigmond tanulmánya és a Horgász-tanulmányban már elemzett Mosonyi Dezső könyv első fejezete egyaránt úgy jellemzi a zenét, mint az örömelv feszültségvezető ösztöne által vezérelt tevékenységet.

Hogy a könnyűzene műfaja se maradjon ki, jelen számunkban Zipernovszky Kornél ismertetését és reflexiót is olvashatják Krin Gabbard jazztrombitás és kultúra-teoretikus trombitatörténeti munkájáról, elhelyezve azt a pszichoanalízis és az amerikai kultúrtörténet kontextusában.

Zárásként Marcel Proust egy mondatát idézném, amely azt mutatja, hogy az irodalom nemcsak a pszichoanalízis egyik legfogékonyabb terepe, hanem a zene és lélekelemzés viszonyának különösen érzékeny kifejezője is. „És eltöprengtem azon, [...] vajon a zene nem egyedülálló példája-e annak, milyen lehetett volna – az emberi nyelv megalkotása, a szavak kialakulása, a gondolat analízise nélkül – a lelkek érintkezése.” (Marcel Proust: A fogoly lánya. [Az eltűnt idő nyomában V.] Jancsó Júlia fordítása. Atlantisz, Budapest, 2001. 293.)

Budapest, 2013. május 19.

Borgos Anna